

dául, NULLA • *Nulla regula sine exceptione.* > SZABÁLY: *Nincsen szabály kivétel nélkül.* – tehát a példamondat eredetét a *Szabály* címszónál találhatjuk.

A szótára magas színvonalát és könnyű áttekinthetőségét mutatja a felhasznált jelek arzenálja is, amelyben különösen fontos szerep jut a • jelnek, amely megtalálható minden előtt, illetve, a szó-lásoknál csúcsos zárójelben mindig megjelöljük a kötelező vonzatokat (pl.: *lóvá tesz* <vkít>, <vkinek> *kopog a szeme az éhségtől*). Szintén említést érdemel a stílusjegyek megjelölése (pl.: *Annyi öt-letem lenne még!* = *tréf[ás]*, *Ez a nagyság átka!* = *gúny[os]*), illetve a kifejezések alkategóriákba való besorolása a *sz* = szólás, *km* = közmondás, *szm* = szólásmondás, szállóige, helyzetmondát rö-vidítések alkalmazásán keresztül. A frazémákhoz tartozó frazeológiai magyarázatokat a ♦ jel vezeti be; ezek során derül fény arra, vajon magyar vagy idegen nyelvből származik-e az adott kifejezés, illetve mi a pontos eredete. Az ebben a részben felsorolt nem pontos, esetleges egyéb forrásokat egy fehér csillaggal vezeti be.

A szótár különlegessége az eddig bemutatottakon kívül a számos apró kétnyelvű szólásszótár is, amelyet a ○ jel vezet fel, ezt követően olvashatjuk az adott frazéma angol, német, francia, olasz, orosz, lengyel stb. nyelven fellelhető azonos jelentésű változatait (pl.: „*Nem a ruha teszi az embert.* [...] ○ ANG. *Clothes don't make the man.* | LEN. *Habit nie czyni mnicha.* | NÉM. *Das Kleid macht keinen Mönch.* | SP. *El hábito no hace monje/ fraile*” [456]). A korábban bemutatott magyar nyelvű vonzatokhoz hasonlóan az idegen nyelvű variánsoknál is minden esetben jelölt a kötelező vonzat (pl.: „*vkí vkinek*” megmossa a fejét [...] NÉM. *jmdm, den Kopf waschen* | OL. *dare una lavata de capo a q* | SP. *dar un jabón a alg*” [162]).

Mіндеzen kiválóságai ellenére a szótárban előfordulnak esetek, amikor az olvasó „kissé fog-híjas” idegen nyelvi megfelelőket talál egy-egy bejegyzésnél (pl.: az *Ez túl magas nekem!* bejegyzésnél az ANG. *It's all Greek to me!* [346], az *ördögnek adja a lelkét* esetében az ANG. *sell his/her soul to the Devil* [404–405], vagy a *pórázon tart* szólásnál az ANG. *keep so/sb on a leash*, NÉM. *jn. an der Leine v. Kandare haben/halten* [435]).

A frazémaanyagban való keresést nagyban megkönnyítik a szótár végén található mutatók: ezek 110 oldalon keresztül sorakoznak, három kategóriába sorolva: személy és helynév szerinti (631–57), első elem szerinti (658–92), illetve eredet, tematika szerinti (pl. *fű, lé, óra, Róma, szerelem*) csoportosítás. Megjegyzendő még az összegyűjtött anyag modernsége kapcsán, hogy az nem kizárólag az antikvitás korából meríti az idézett műveket, hanem napjainkból is (például olyan mon-dások is szerepelnek a felhozatalban, amelyek Gorbacsov, Reagan vagy Horn, Orbán, Gyurcsány, illetve Esterházy Péter szájából származnak).

Bárdosi Vilmos frazeológiai etimológiai szótára sikeres és hosszú ideig tartó kutatómunka eredménye. A benne fellelhető tudásanyag nem pusztán nyelvészeti, hanem kulturális kincs is egy-ben. Olvasása nagyban hozzájárul nem pusztán saját gondolkodásunk és történelmünk fino-mabb részleteinek a megértéséhez, hanem egyúttal elvezethet más, európai és Európán kívüli népek gondolkodásának a megismeréséhez. Vagy kedvet csinálhat a további olvasáshoz.

Kárpáti László

Eszterházy Károly Főiskola
Neveléstudományi Doktori Iskola

Csernicskó István: Nyelvpolitika a háborús Ukrajnában. Audtor-Shark, Ungvár, 2016. 140 lap

Csernicskó István legújabb könyve, amely *Nyelvpolitika a háborús Ukrajnában* címmel a közel-múltban látott napvilágot, az ukrainai helyzet 2012 és 2015 közötti nyelvpolitikai eseményeit foglalja össze, különösen nagy hangsúlyt fektetve arra, hogy érzékeltesse: a politikai vezetés által meghozott nyelvpolitikai döntések miként hatnak a nyelvileg és etnikailag is heterogén Ukrajnában az etnikumok és a nyelvek viszonyára.

Az *Előszó helyett* címet viselő rövid felvezetőben a szerző *Államok, nyelvek, államnyelvek: nyelvpolitika a mai Kárpátalja területén (1867–2010)* című munkájának előszavára utalva megjegyzi, hogy a 2010-et követő ukrainai események hatására szükségesnek érezte az eltelt időszak nyelvpolitikai eseményeinek az áttekintését.

Csernicskó István már a munka *Bevezetésében* is utal arra, hogy Ukrajnában a nemzetiségi és nyelvi kérdést bel- és külpolitikai, továbbá biztonságpolitikai problémává teszi az ország lakosságának heterogén etnikai, nyelvi és felekezeti összetétele, illetve hogy „Ukrajnában a nyelvi kérdés erősen átpolitikált, és a probléma rendezetlensége nyelvi ideológiák, etnikumok és nyelvek konfliktusához vezethet” (13).

A múlt árnyai: az ukrainai nyelvpolitika korszakai című fejezet első, *Egyensúlyozó nyelvpolitika (1989–2004)* címet viselő részében az említett időszak nyelvpolitikájának az alakulását ismerteti a szerző. Szerinte a független Ukrajna első elnökének, Leonyid Kravcsuknak a politikáját egyfajta útkeresés jellemezte, amelyben a legfőbb cél a felekezeti, etnikai és nyelvi konfliktusok elkerülése volt. Ezzel szemben a Kravcsukot követő Leonyid Kucsma a politikai érdekek elérésére és a választópolgárok megnyerésére használta az ország nyelvpolitikáját, aki az egyik választási kampányában még az orosz nyelv hivatalossá tételét és az Oroszországhoz fűződő kapcsolatok elmélyítését ígérte, a másikban pedig már arról beszélt, hogy „Ukrajnának csak egyetlen állammnyelve lehet, az ukrán” (18).

A következő rész, mely a „*Narancsos*” *nyelvpolitika (2004–2010): az egyensúly felborul* címet viseli, a narancsos forradalom után hatalomra került Viktor Juscsenko államelnök által képviselt nyelvpolitikát próbálja meg nagyvonalakban bemutatni. A szerző felhívja a figyelmet arra, hogy „a nyelvi kérdésben egyensúlyozó politikát ugyanakkor a választási kampányok során Juscsenko sem tudta elkerülni” (20), hiszen a választási kampányában még arról beszélt, hogy „elismerjük, hogy az orosz nyelv a mi társadalmunk számára több, mint egy nemzeti kisebbség vagy egy szomszédos állam nyelve”, míg választási győzelem után már a formális nyelvhasználati színtereken az ukrán nyelv egyeduralgoló szerepét kívánta elérni, illetve, hogy az orosz ugyanolyan szereppel bírjon, mint bármely más ukrainai kisebbségi nyelv (20–5).

A Janukovics-éra (2010–2014) című részben a szerző a Viktor Juscsenko elnöksége idején a kétnyelvűség kodifikálásának a felvállalása révén megerősödött és a soron következő választásokat megnyerő Régiók Pártja, illetve az államelnöki tisztséget betöltő Viktor Janukovics nyelvpolitikáját, valamint a hatalmat vesztett Timosenko ezzel szembeni megnyilvánulásait mutatja be. Csernicskó István ebben a részben kiemeli azt, hogy „az elnök mögött álló Régiók Pártja – választási ígérete szerint – a nyelvpolitikát a valós nyelvi helyzetre kívánta alapozni”, és hogy „az orosz második állammnyelvi státusba emelésével kodifikálni akarták az ország *de facto* kétnyelvűségét” (25–6), amelyet Timosenko az ukrán nyelv elleni „háborúként” értékelt, és az orosz ajkú lakosságot az ukrán nyelv megtanulására szólította fel.

A nyelvpolitika a konfliktus (egyik) ürügyévé válik címet viselő harmadik fejezet első részében a szerző a *Háború előtt-i* időszak nyelvpolitikai helyzetét vizsgálja, és kiemeli, hogy a „2010-es elnökválasztást követően a kielezett nyelvpolitikai helyzet feloldását az is nehezítette, hogy a feszültség fenntartása mind a hatalmon lévő, mind pedig az ellenzéki politikai erőknek kedvezett” (29), illetve hogy a nyelvi helyzet a közelgő, 2012-es parlamenti választások egyik fontos kampánytémájává vált. A parlamenti választásokat megnyerő Régiók Pártja a tiltakozásokkal mit sem törődve 2012-ben elfogadta a szovjet időkből származó nyelvtörvény helyébe lépő új nyelvtörvényt. Ugyanakkor ez sem volt képes a nyelvi kérdés teljes mértékű rendezését elérni. A továbbiakban Csernicskó István az ukrainai események rövid összefoglalására tesz kísérletet.

A 2013 őszen kezdődött lakossági tüntetések a kormány intézkedései következtében véres összecsapásokba torkollottak. A fokozott fenyegetettség hatására 2014. február 22-én Viktor Janukovics államelnök elmenekült az országból, az újonnan létrejövő ideiglenes kormány pedig már másnap jogszabályt fogadott el a hatályos nyelvtörvény eltörléséről, és bár az nem lépett hatályba, de az oroszországi reakciók, illetve a Krím félsziget annekálása a napjainkban is zajló kelet-ukrainai háborús helyzet kialakulásához vezettek (31–5).

Az ezt követő időszak nyelvpolitikai eseményeit és az új nyelvtörvény kidolgozása céljával létrejött bizottság munkáját, illetve a munka eredménytelenségeit mutatja be a szerző az *Új nyelvtörvény kell?* című részben, amelyből az is kiderül, hogy a bizottság érdemi munkája lényegében abban merült ki, hogy egy új jogszabálytervezet kidolgozása helyett a 2012-ben elfogadott nyelvtörvény tökéletesítésével megbízott munkacsoport tervezetét fogadta el alapul.

A nyelvi kérdés a fegyveres konfliktus egyik ürügyévé válik című rész a kelet-ukrajnai fegyveres konfliktus közvetlen kialakulásához vezető nyelvpolitikai döntéseket, illetve az ország nyelvi helyzetének rendezésére irányuló vezetői ígéreteket vázolja fel.

A háborús nyelvpolitika című alfejezet az ukrainai nyelvpolitika 2014-es parlamenti választásokat követő alakulását mutatja be, amelyben különösen fontos szerepet tölt be Porosenko 2014. július 26-án benyújtott alkotmánymódosító törvénytervezete, „amely szerint a megyei, járási és települési önkormányzatok jogot kapnának arra, hogy törvényben szabályozott rendben »speciális státuszt« biztosíthatnak az orosz nyelvnek és más nemzeti kisebbségek nyelveinek” (47). Cserniczkó István ezen kívül röviden beszámol még a magukat nemzeti oldalra pozicionáló értelmiségi köröknek és a civil mozgalmaknak a porosenkói nyelvpolitikával szemben felmerülő aggályairól is, amely szerint a „hatalomra került politikai elit folytatja a korábbi korszakok oroszosító politikáját, ám most hazafias álcával leplezve” (51), illetve „az elnök folyton az ukrán nyelv védelméről beszél, de semmi sem történik” (53).

A negyedik fejezet a *Nyelvtörvények Ukrajnában (1989–2014)* címet viseli, és egy-egy alfejezetben ismerteti az ország négy, nyelvekről szóló törvényét: 1. Az 1989-es nyelvtörvényt (NyT1989); 2. Ukrajna törvényét „A Regionális vagy kisebbségi nyelvek európai kartájának ratifikálásáról” (ECRML/UA); 3. Ukrajna törvényét „Az állami nyelvpolitika alapjairól” (NyT2012); 4. A Kravcsuk féle nyelvtörvény-tervezetet (KT). Az ismertetésen túl Cserniczkó az említett törvények szövegét összevetve azt is megvizsgálja, hogy az adott törvény „milyen nyelvekre terjed ki; hogyan határozza meg az ukrán nyelv státuszát; milyen státuszt biztosít az orosz nyelvnek és a többi kisebbségi nyelvnek; milyen feltételek esetén teszi lehetővé a kisebbségi nyelvek használatát a regionális és helyi állami, önkormányzati hivatalokban; milyen közigazgatási egységek szintjén engedélyezi a kisebbségi nyelvek hivatalos használatát; előírja-e, vagy csupán engedélyezi (bizonyos feltételek esetén) a kisebbségi nyelvek hivatalos használatát; előírja-e a hivatalnokok számára a kisebbségi nyelvek ismeretét ezeknek a nyelveknek az elterjedési területén; lehetővé teszi-e az államnyelv használatának elkerülését azokban a helyzetekben, ahol a kisebbségi nyelvek használhatóak a hivatalokban; hogyan szabályozza a kisebbségi nyelven folyó oktatást; lehetővé teszi-e a kisebbségi nyelvek megjelenését olyan szimbolikus helyeken, mint a személyes okmányok (személyi igazolvány, iskolai végzettséget igazoló okirat)” (66–7).

A negyedik fejezet *Következeten ukrán nyelvpolitika* címet viselő részében a szerző hangsúlyozza: „a hivatalos nyelvpolitika Ukrajnában általában vagy az orosz, vagy az ukrán nyilvános használatának előmozdítását célozta, a másik kizárásával vagy lejáratásával” (88), illetve hogy a nyelvek státuszára vonatkozó politikai taktikázás a társadalmi béke elérése helyett „fokozta a nyelvi kérdéssel kapcsolatos elégedetlenséget” (91).

Az ötödik fejezetben Cserniczkó István arra keresi a választ, hogy a kialakult helyzetre vonatkozóan *Milyen nyelvpolitika lehet a megoldás Ukrajnában?* A fejezet első részében *A kétnyelvűség kodifikálásának esélyeit* vizsgálva a szerző arról is szót ejt, hogy bár a „különböző szociológiai kutatások is a kétnyelvűség széleskörű elterjedtségét rögzítik” (98), a hivatalos kétnyelvűség ellenzői azonban egyetlen hivatalosan két- vagy többnyelvű ország nyelvi helyzetét sem tekintik követhető példának, hiszen, amint azt a Juscsenko utasítására kidolgozott nyelvpolitikai koncepcióban is olvashatjuk, „az államnyelvi státus biztosítása más nyelvek számára visszafordíthatatlanul kedvez nem csupán az ukrán nyelv gyors szorításának a hivatalos használatból, hanem használati köre további szűkítésének is” (102), illetve „hogy az orosz hivatalos nyelvként kodifikálása valójában egynyelvűséget eredményez: az oroszok nem fogják elsajátítani és használni az államnyelvet” (106). Cserniczkó István ugyanakkor azt is kiemeli, hogy a regionális szinten jelentkező hivatalos kétnyelvűségnek a jelenkori Ukrajna területén már voltak előzményei.

A következő rész *Egy utópisztikus nyelvpolitikai modellt* kíván felvázolni, hangsúlyozva, hogy Ukrajna számára az etnocentrikus és egynyelvű nemzetállami modell, illetve a nemzetközi minták követése sem bizonyult járható útnak, így az anyanyelv használati jogát „nem csupán a kisebbségekre vonatkozó többletjogokként” kellene értékelni, hanem úgy, mint minden, a többségi és kisebbségi polgárokat is megillető, általános emberi jogként (112). A szerző véleménye alapján „a fentebb javasolt »utópisztikus« modell sikeres működtetéséhez csupán következetesen kellene alkalmazni az ukrán alkotmány 10. cikkelyét: meg kell találni az egyensúlyt az államnyelv támogatása, valamint a kisebbségi nyelvek (köztük természetesen az orosz) védelme között” (113), de azt

is megjegyzi, hogy erre a valóságban nem sok esély van addig, amíg „az ukrán nyelvészek egy része még a Regionális vagy kisebbségi nyelvek európai kartájának ukrainai ratifikálását is ellenzi” (115).

Amint arra a kötet *Összefoglalásában* Csernicskó István is felhívja a figyelmet, a politikai elit Ukrajna nyelvi sokszínűségét figyelmen kívül hagyva, mindig is a *de jure* egynyelvűség megteremtését tekintette helyes útnak, és az ezzel járó konfliktusokat lényegében csak az csökkentette, hogy „a nyelvek használatát szabályozó törvényeket, rendeleteket Ukrajnában nem alkalmazták következetesen” (117). Ezenkívül hangsúlyozza azt is, hogy „a nyelvi jogokat általános emberi jogokként értelmezve olyan, az egymástól eltérő ukrainai régiók sajátosságaira szabott nyelvpolitikai modell dolgozható ki, amelynek következetes alkalmazása hozzájárulhat a nyelvi kérdés rendezéséhez Ukrajnában” (124).

Csernicskó István munkája minden ukrán állampolgárt érintő kérdésekkel foglalkozik, így a szakmai közönségen túl a kérdés iránt érdeklődő laikus olvasók is hasznos információkat találhatnak benne.

Gazdag Vilmos

adjunktus

II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola
Hodinka Antal Nyelvészeti Kutatóközpont
Beregszász